

जागतिकीकरणाचा भारतातील उच्च शिक्षणावर होणारा परिणाम

डॉ.परसराम बाचेवाड

समाजशास्त्र विभाग, देवगिरी महाविद्यालय, छत्रपती संभाजीनगर

गोष्टवारा:

शिक्षण हा राष्ट्राचा कणा असून औपचारिक शिक्षणात उच्च शिक्षणाला महत्त्वाचे स्थान आहे. भारताने जगातील अग्रगण्य उच्च शिक्षण प्रणालींपैकी एक यशस्वी उच्च शिक्षण प्रणाली विकसित केली आहे. यामुळेच भारतात उच्च शिक्षणाची मागणी मोठ्या प्रमाणात वाढली आहे. जागतिकीकरण ही एकछत्री संज्ञा आहे, ज्याचा अर्थ “संपूर्ण जगामध्ये अर्थशास्त्र, सामाजिक विज्ञान, तंत्रज्ञान, संस्कृती आणि राजकारणाच्या क्षेत्रात जागतिक कनेक्टिव्हिटी, एकात्मता आणि परस्परावलंबन वाढवणे होय.” उच्च शिक्षणाच्या जागतिकीकरणाने सीमापार शिक्षणातही उल्लेखनीय बदल केले आहेत. आता, भारतीय विद्यापीठे आणि विविध शिक्षण संस्था खुल्या झाल्या आहेत. त्यामुळे जागतिक बाजारपेठेत अधिक परदेशी विद्यार्थ्यांना आकर्षित करण्याची आशा निर्माण झाली आहे. या क्षेत्रातील विदेशी योगदान कर्त्यांसाठी जगभरातील विविध देशाने आपले दरवाजे खुले केले आहेत; परंतु जागतिकीकरणाच्या आव्हानांना आणि उदारीकरणाच्या दबावांना तोंड द्यावे लागते हे सत्य कोणीही नाकारू शकत नाही; परंतु असे असले तरी भारतीय शिक्षणावर जागतिकीकरणाचा प्रभाव बहुआयामी आहे हे ही तितकेच खरे आहे. जागतिकीकरणाने एकीकडे भारतीय विद्यार्थ्यांसाठी अभूतपूर्व संधी खुल्या केल्या आहेत आणि दुसरीकडे, भारतातील शिक्षणाची प्रासंगिकता, गुणवत्ता आणि सर्वसमावेशकता सुनिश्चित करण्यासाठी अनुकूलतेचीही आवश्यकता दर्शवली आहे. अशाप्रकारे या सर्व बाबींचे महत्त्व लक्षात घेऊन, या शोधनिबंधात “जागतिकीकरणाचा भारतातील उच्च शिक्षणावर होणारा परिणाम” आणि त्यातील विविध समस्यांसह चर्चा केली आहे.

कीवर्ड :

शिक्षण, उच्च शिक्षण, जागतिकीकरण, परिणाम

प्रस्तावना :

२१ व्या शतकाच्या सुरुवातीला जागतिकीकरणाचा भारतीय उच्च शिक्षण व्यवस्थेवर खोलवर परिणाम झाला असल्याचे अनेक बाबींवरून आपल्याला आढळून

येते. एवढेच नव्हे, तर जागतिकीकरण ही एक प्रक्रिया समजली जाऊ लागली आहे, ज्याचा मानवी जीवनाच्या अनेक क्षेत्रांवर परिणाम झाला आहे, त्यापैकी एक म्हणजे उच्च शिक्षण होय. २० व्या शतकात, अनेक विकसनशील देशांनी पाश्चिमात्य देशांतील शैक्षणिक संस्थांच्या प्रवेशामुळे शैक्षणिक व्यवस्थेत विकासाचा अनुभव घेतला आहे. काहींचा असा विश्वास आहे की, ही प्रक्रिया विकसनशील देशांतील लोकांसाठी त्यांची कौशल्ये आणि शिक्षणाचा दर्जा उंचावण्यासाठी एक मौल्यवान संधी आहे; परंतु काही लोकांना भीती वाटते की, ही केवळ सांस्कृतिक साम्राज्यवादाची आधुनिक आवृत्ती आहे, ज्यामुळे भविष्यात पाश्चात्य समाजाची निर्मिती होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. जागतिकीकरणामुळे कोणतीही मानवी क्रिया प्रभावित झाली नाही. परदेशी विद्यापीठांचा भारतात प्रवेश हा जागतिकीकरणाचा अपरिहार्य परिणाम आहे असेच आज समजावे लागेल. यातूनच जागतिकीकरणामुळे उच्च शिक्षणाची आणि शैक्षणिक गुणवत्तेची मागणी वाढू लागली आहे. उच्च शिक्षणाच्या सध्याच्या जागतिकीकरणामुळे आव्हाने आणि संधी दोन्ही निर्माण होत आहेत हे ही आपल्याला लक्षात घ्यावे लागेल. जागतिकीकरणाच्या युगात शैक्षणिक उद्दिष्टे ही अत्यंत चिंतेची बाब असल्याचे दिसून येते. जागतिकीकरणामुळे विशेषतः आपल्या देशातील उच्च शिक्षण व्यवस्थेत मोठे बदल होत आहेत, एकूणच विचार करता जागतिकीकरणाने समाजाच्या विविध पैलूंवर खोलवर परिणाम केला आहे आणि शिक्षणही त्याला अपवाद नाही. समृद्ध सांस्कृतिक वारसा आणि वैविध्यपूर्ण लोकसंख्येसाठी ओळखल्या जाणाऱ्या भारतामध्ये, जागतिकीकरणाने शिक्षण क्षेत्रात संधी आणि आव्हाने आणली आहेत.^१ थोडक्यात, आपल्याला असे म्हणावे लागेल की, भारतीय शिक्षणावर जागतिकीकरणाचा प्रभाव बहुआयामी आहे. याने एकीकडे भारतीय विद्यार्थ्यांसाठी अभूतपूर्व संधी खुल्या केल्या आहेत आणि दुसरीकडे, भारतातील शिक्षणाची प्रासंगिकता, गुणवत्ता आणि सर्वसमावेशकता सुनिश्चित करण्यासाठी अनुकूलतेचीही आवश्यकता दर्शवली आहे.

या शोधनिबंधात प्रामुख्याने "जागतिकीकरणाचा भारतातील उच्च शिक्षणावर होणारा परिणाम" तसेच यामुळे निर्माण होणारी आव्हाने आणि समस्या यावर लक्ष केंद्रित केले आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे (Research Objectives):

"जागतिकीकरणाचा भारतातील उच्च शिक्षणावर होणारा परिणाम" या शोधनिबंधाची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे आहेत.

1. जागतिकीकरण संकल्पना स्पष्ट करणे.
2. जागतिकीकरणाचे विविध मुद्दे स्पष्ट करणे.
3. भारतातील उच्च शिक्षणावरील जागतिकीकरणाच्या सकारात्मक आणि नकारात्मक प्रभावांवर चर्चा करणे.
4. जागतिकीकरणातील प्रमुख आव्हाने आणि संधी स्पष्ट करणे.

संशोधनाची गृहीतके (Research Assumptions):

"जागतिकीकरणाचा भारतातील उच्च शिक्षणावर होणारा परिणाम" या शोधनिबंधाची गृहीतके पुढीलप्रमाणे आहेत.

1. भारतातील उच्च शिक्षणावरील जागतिकीकरणाचा सकारात्मक आणि नकारात्मक परिणाम झाला आहे.

संशोधन पद्धती (Research Methodology):

"जागतिकीकरणाचा भारतातील उच्च शिक्षणावर होणारा परिणाम" या शोधनिबंधासाठी संशोधनाच्या विविध पद्धतीपैकी वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक संशोधन पद्धतीचा आधार घेण्यात आलेला आहे. या पद्धतीचा आधार घेऊन शोधनिबंधाची मांडणी केली आहे.

तथ्य संकलन (Data Collection):

"जागतिकीकरणाचा भारतातील उच्च शिक्षणावर होणारा परिणाम" या शोधनिबंधासाठी तथ्य संकलनासाठी तथ्य संकलनाच्या विविध पद्धतीपैकी किंवा साधनांपैकी द्वितीय स्रोताचा आधार घेऊन शोधनिबंधाची मांडणी केली आहे. यासाठी वर्तमानपत्रे, मासिके, संदर्भग्रंथ आणि विविध वेबसाइटचा आधार घेण्यात आलेला आहे. थोडक्यात, हा पेपर सैद्धांतिक आणि वर्णनात्मक आहे. या पेपरमध्ये वापरलेले स्रोत हे डेटाचे पूर्णपणे दुर्यम स्रोत आहेत, जे या अभ्यासासाठी योग्य आहेत.

साहित्याचा आढावा (A review of the literature):

स्त्रिफुल एस के. जागतिकीकरण ही सामाजिक बदलाची आधुनिक प्रक्रिया आहे. हे संपूर्ण जगासाठी एक आधुनिक परिशिष्ट आहे. जागतिकीकरणाची ओळख प्राचीन काळापासून असल्याचे अनेक दाखल्यावरून

आपल्याला दिसून येते. आपल्याला हे देखील माहित आहे की, "जागतिकीकरण प्रथम बुद्ध काळात नालंदा विद्यापीठात सुरू झाले. जागतिकीकरणाचा मूळ अर्थ म्हणजे संपूर्ण जगाची एक आणि संपूर्ण गाव अशी कल्पना करणे, एक संतुलित समाज बनवणे." अर्थात यातून भारतातील उच्च शिक्षणावर जागतिकीकरणाचा व्यापक परिणाम स्पष्टपणे दिसून येत आहे. जागतिकीकरणामुळे साक्षरतेचे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढत आहे. परिणामी आज विज्ञानाचा अभ्यास, उच्च शिक्षणाचे प्रमाण वाढणे, विविध शिष्यवृत्तीच्या संधी आणि नोकरीच्या संधी उपलब्ध होत आहेत. जागतिकीकरण ही प्रामुख्याने सामाजिक आणि सांस्कृतिक पैलूशी निगडित परस्परसंवाद आणि एकीकरणाची आर्थिक आणि सामाजिक प्रक्रिया आहे.^२ एंडर्स आणि फुल्टन (२००२) यांनी म्हटले आहे की, "जागतिकीकरण ही प्रामुख्याने समाजातील परस्परावलंबन वाढविण्याची प्रक्रिया आहे आणि शेवटी अभिसरण, अर्थव्यवस्था आणि व्यापार आणि बाजारपेठांचे उदारीकरण हे त्यात समाविष्ट आहे. याव्यतिरिक्त एक निरीक्षणात्मक परिणाम म्हणून, जागतिकीकरणामध्ये एक मजबूत सांस्कृतिक घटक आहे, जो सामान्यतः जागतिक संस्कृतीच्या स्थापनेला प्रोत्साहन देतो.^३ एफेनी (२०११) ने सांगितले की, "जागतिकीकरण ही अशी प्रक्रिया आहे ज्याद्वारे जगातील विविध लोकांमधील आर्थिक, सामाजिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक संबंधांवर अधिक भर दिला जातो ज्याद्वारे व्यापारातील अडथळे दूर केले जातात आणि बाजार एकीकरणाला प्रोत्साहन दिले जाते. जागतिकीकरण ही अत्यंत संकीर्ण व मानवी जीवनाच्या विविध पैलूशी संबंधित असणारी अशी प्रक्रिया आहे.^४ द नाइट अँड डी विट (१९९७) ची व्याख्या "जागतिकीकरण म्हणजे तंत्रज्ञान, अर्थव्यवस्था, ज्ञान, लोक, मूल्ये, कल्पनांचा प्रवाह. सीमा ओलांडून. राष्ट्रांचा वैयक्तिक इतिहास, परंपरा, संस्कृती आणि प्राधान्यक्रम यामुळे जागतिकीकरणाचा प्रत्येक देशावर वेगळ्या प्रकारे परिणाम होतो.^५ अशाप्रकारे विविध अभ्यासकांनी जागतिकीकरण बाबत आपले विचार त्यांच्या अभ्यासाच्या माध्यमातून विशद केले आहे.

जागतिकीकरण संकल्पना

मॅक्लुहान म्हणतात की, आपण एका जागतिक गावात राहत आहोत, म्हणजेच आपले जीवन जगाच्या कानाकोपऱ्यातून उगम पावणाऱ्या उत्पादनांवर चालते.

अॅथनी गिडन्स यांनी जागतिकीकरणाची व्याख्या जगभरातील सामाजिक संबंधांची तीव्रता म्हणून केली आहे. जे दूरच्या परिसरांना अशाप्रकारे जोडते की, स्थानिक घडामोडी अनेक मैल दूर घडणाऱ्या घटनांद्वारे आकार घेतात. थोडक्यात, गिडन्ससाठी जागतिकीकरण हा आधुनिकीकरणाचा विस्तार आहे. माल्कॉम वॉटर्सने जागतिकीकरणाचा सिद्धांत विकसित केला आहे- भौतिक देवाणघेवाण स्थानिकीकरण, राजकीय बदल आंतरिक आणि प्रतीकात्मक देवाणघेवाण जागतिकीकरण इत्यादी बाबी त्यात समाविष्ट असल्याचे दिसून येते. युरोपियन कमिशनने जागतिकीकरणाची व्याख्या अशी केली आहे की "जागतिकीकरण ही अशी प्रक्रिया आहे ज्याद्वारे व्यापार, वस्तू, सेवा, भांडवल आणि तंत्रज्ञानाच्या प्रवाहामुळे विविध देशांमधील बाजारपेठ आणि उत्पादन वाढत्या प्रमाणात परस्परावलंबी होत आहेत. थोडक्यात, जागतिकीकरण ही प्रक्रिया आहे ज्याद्वारे कल्पना, वस्तू आणि सेवा जगभर पसरतात.^६

भारतातील उच्च शिक्षणावरील जागतिकीकरणाचा सकारात्मक आणि नकारात्मक प्रभाव.

भारतीय उच्च शिक्षण व्यवस्थेवर जागतिकीकरणाचा बहुआयामी प्रभाव आहे. हे ई-लर्निंग, लवचिक शिक्षण, जागतिकीकृत दूरशिक्षण कार्यक्रम, परदेशी शिक्षण / प्रशिक्षण इत्यादी क्षेत्रांमध्ये नवीन साधने आणि तंत्रांना प्रोत्साहन देते. जागतिकीकरण विकसनशील, विकसित आणि औद्योगिक देशांमधील संस्थात्मक फ्रेमवर्कवर परिणाम करते. उच्च शिक्षणावर जागतिकीकरणाचा प्रभाव अभ्यास आणि संशोधन क्षेत्रांना नवीन आयाम प्रदान करतो. उच्च शिक्षण आणि जागतिकीकरण यांचा संबंध घनिष्ट आहे. उच्च शिक्षण जागतिकीकरणाद्वारे चालते. उच्च शिक्षण उच्च कुशल कामगारांना प्रशिक्षित करते आणि ज्ञान-आधारित जागतिक अर्थव्यवस्थेमध्ये स्पर्धात्मकता निर्धारित करणाऱ्या संशोधनाचा आधार आणि नवकल्पना क्षमतेमध्ये योगदान देते. हे आंतरराष्ट्रीय सहयोग आणि क्रॉस-सांस्कृतिक देवाणघेवाण सुलभ करते. माहिती आणि दळणवळण तंत्रज्ञानातील विकासासह कल्पना, विद्यार्थी, प्राध्यापक आणि वित्तपुरवठा यांचा सीमापार प्रवाह, उच्च शिक्षण संस्था कार्यरत असलेल्या वातावरणात बदल करत आहेत. बाजार शक्तीच्या वाढत्या प्रभावाखाली आणि नवीन खेळाडूंच्या उदयामुळे सहकार्य आणि स्पर्धा एकाच वेळी तीव्र होत आहेत. OECD दस्तऐवज म्हणते की "जागतिकीकरण

राष्ट्रीय अडथळे दूर करते आणि जगभरातील विद्यापीठांना एकमेकांशी जोडते, ज्ञान प्रवाह, मूल्ये आणि संस्कृती सुलभ करते. त्यामुळे विद्यापीठे जागतिकीकरणाचे प्रमुख घटक आहेत.^७

भारतातील उच्च शिक्षणावर जागतिकीकरणाचे सकारात्मक परिणाम.

विद्यापीठे ही जागतिकीकरणाची शिकार तर आहेतच पण त्याचबरोबर ती जागतिकीकरणाची एजंटही झाली आहेत. ते विविधांशी जोडलेले आहेत. जगातील ज्ञान आणि उत्पादन केंद्र. जागतिकीकरणाचा परिणाम विद्यापीठांना आंतरराष्ट्रीय ज्ञान, श्रम आणि व्यवसाय चालवण्याच्या पद्धतीशी जोडून होतो. विद्यापीठांना जागतिक स्तरावर स्पर्धा करावी लागते म्हणून त्यांनी जागतिक शक्तींना प्रतिसाद दिला पाहिजे. अशाप्रकारे, जागतिकीकरण संपूर्ण जगात संस्थात्मक स्वायत्तता वाढवू शकते. उच्च शिक्षणावर जागतिकीकरणाचे सकारात्मक परिणाम खालीलप्रमाणे आहेत.

- **आर्थिक सुधारणांमध्ये मदत:** याने भारतातील राज्याच्या भूमिकेत आणि समाजकल्याण शिक्षण, रोजगार, कृषी आणि आरोग्य व्यवस्थेच्या पुनर्रचनामध्ये अनेक महत्त्वपूर्ण बदल केले आहेत. उच्च शिक्षणात नेहमीच मध्यमवर्गीय आणि समाजातील उच्चभू गटांची मत्केदारी होती.
- **उच्च शिक्षणाचे खाजगीकरण:** आज जागतिकीकरण आणि खाजगीकरणाचा काळ आहे, जागतिकीकरणाच्या प्रभावातून भारतही सुटलेला नाही. या जागतिकीकरणामुळे भारतीय उच्च शिक्षण व्यवस्था उद्योगाभिमुख झाली. २००५ साली भारतीय संसदेने खाजगी विद्यापीठाचा कायदा मंजूर केल्याने परदेशी विद्यापीठाना प्रवेश करणे शक्य झाले.^८ या संदर्भात २१ व्या शतकातील नवीन आव्हानांना तोंड देण्यासाठी भारतीय उच्च शिक्षण व्यवस्थेत आमूलाग्र परिवर्तन झाले पाहिजे. आज भारताला जागतिक स्तरावर स्वीकारार्ह अशा शैक्षणिक संस्थांची साखळी उभारण्याची गरज आहे.
- **शिक्षणाचे व्यापारीकरण:** शिक्षणाच्या व्यापारीकरणामुळे अनेकांना उच्च शिक्षण मिळण्यापासून वंचित ठेवले आहे, विशेषतः भारतासारख्या विकसनशील देशात जेथे निरक्षरता आणि गरिबी आहे. उच्च शिक्षणाच्या

जागतिकीकरणाचे विद्यमान धोरण सामाजिक न्यायापेक्षा नफ्याने प्रेरित आहे.

- **शिक्षक शिक्षण अभ्यासक्रम:** आज आजीवन शिक्षण, लवचिक शिक्षण आणि तंत्रज्ञानाभिमुख शिक्षणाचा वापर यासारख्या अभ्यासक्रमातील जलद बदलांचा शिक्षकांच्या शिक्षणाच्या सर्व क्षेत्रांवर मोठा प्रभाव पडतो. त्यामुळे भारताला गुणात्मक आणि परिमाणात्मक विस्तार, सक्षमतेवर आधारित आणि आयसीटी आधारित अध्यापन प्रक्रियेसाठी शिक्षण पद्धतीत मोठे बदल होत आहेत. जागतिकीकरणामुळे ते शक्य झाले आहे.
- **कुशल आणि प्रशिक्षित कर्मचारी:** भारतीय उच्च शिक्षण प्रणाली जागतिकीकरणाने मांडलेल्या मागण्या पूर्ण करण्यासाठी आव्हानात्मक बनली आहे. या मागणीवर मात करण्यासाठी आजच्या भारतीय उच्च शिक्षणातून या जागतिक बाजारपेठेत स्पर्धा करू शकणारे कुशल आणि प्रशिक्षित कर्मचारी निर्माण करणे अपेक्षित आहे. अशाप्रकारे, जागतिकीकरणाचा एक मोठा प्रभाव म्हणजे वाढत्या व्यावसायिक वातावरणाच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी सर्व स्तरांवर कुशल कार्यशक्तीचा विकास.
- **शैक्षणिक धोरणे:** जागतिकीकरणाचा भारताच्या शैक्षणिक धोरणांवरही परिणाम होतो. गेल्या दोन दशकांमध्ये भारत सरकारने विविध समित्या, आयोग आणि विविध प्रकारच्या आर्थिक संस्था जसे NAAC, UGC, NCTE इत्यादी स्थापन केल्या आहेत. जागतिकीकरणाचा परिणाम त्या आयोगांवर आणि देशाच्या शैक्षणिक धोरणांवरही होतो.
- **परदेशी विद्यापीठांमध्ये प्रवेश:** भारत सरकारने जागतिकीकरणामुळे उच्च शिक्षणात एफडीआयला परवानगी दिली. परदेशी विद्यापीठांनी अध्यापन, संशोधन कार्य तसेच भौतिक पायाभूत सुविधांमध्ये दर्जेदार पायाभूत सुविधा आणणे अपेक्षित आहे. यामुळे भारतात मोठ्या प्रमाणावर परकीय गुंतवणूक आकर्षित होईल आणि रिव्हर्स ब्रेन ड्रेन देखील वाढेल. त्यांच्या प्रवेशाने संशोधन क्षेत्रातील गुणही वाढले पाहिजेत.

भारतातील उच्च शिक्षणावर जागतिकीकरणाचे नकारात्मक परिणाम.

भारतीय उच्च शिक्षणावर जागतिकीकरणाचे नकारात्मक परिणाम खालीलप्रमाणे आहेत.

- आपली पारंपरिक मूल्ये आणि नैतिकता नष्ट होऊ शकते.
- श्रीमंत आणि गरीब यांच्यातील दरी वाढत आहे; कारण श्रीमंत लोक अधिक श्रीमंत होत आहेत आणि गरीब अधिक गरीब होत आहेत
- जागतिक शिक्षण गरीब विद्यार्थ्यांच्या आवाक्याबाहेरचे झाले आहे.
- जागतिकीकरणामुळे आपल्या देशात शिक्षणाचे कमोडिफिकेशन आणि व्यापारीकरण वाढले.
- आउटसोर्सिंगचा परिणाम म्हणून, जागतिकीकरणामुळे संपूर्ण देश योग्य नोकऱ्या आणि संसाधने मिळण्यापासून वंचित राहू शकतो.
- जागतिकीकरण एका देशातून नोकऱ्या काढून दुसऱ्या देशाला पुरवते.

अशाप्रकारे भारतातील उच्च शिक्षणावर जागतिकीकरणाचे सकारात्मक आणि नकारात्मक परिणाम झाले असल्याचे वरील विश्लेषणावरून आपल्या लक्षात येते.

जागतिकीकरणातील प्रमुख आव्हाने आणि संधी

जागतिकीकरण ही एक संकल्पना म्हणून पाहिली जाते, जी देशांना अनेक संधी प्रदान करते. जागतिकीकरणामुळे कोणत्याही निर्बंधाशिवाय कंपन्या किंवा संस्था आंतरराष्ट्रीय स्तरावर स्पर्धा करण्यास सक्षम आहेत. वाढत्या परस्परसंवाद आणि परस्परवलंबीमुळे जागतिकीकरणाने जगाला जागतिक खेड्यात वाढवले आहे आणि त्याचे रूपांतर केले आहे. जागतिकीकरणामुळे विकसनशील देशांमध्ये आर्थिक समृद्धी आणि संधी वाढते. या शोधनिबंधाच्या अनुषंगाने अनेक घटकांवर प्रकाश टाकला आहे ज्यांना जागतिकीकरणाच्या नकारात्मक बाजू म्हणून पाहिले जाऊ शकते. जागतिकीकरणातील प्रमुख आव्हाने पुढीलप्रमाणे आहेत.

- संस्थात्मक अधिकार आणि स्थैर्य कमी करण्यासाठी जागतिकीकरणाचा ठपका ठेवण्यात आला आहे. तंत्रज्ञानामुळे देशात नवीन जीवनशैली निर्माण होत असताना पारंपरिक मूल्ये आणि नैतिकतेचा नाश होत आहे. जागतिकीकरणामुळे समाजावर होणारा परिणाम म्हणजे परंपरांचा र्हास होतो. कारण लोक गोष्टी करण्याच्या नवीन पद्धतींचा अवलंब करतात, त्यामुळे हा जागतिकीकरणाचा नकारात्मक परिणाम म्हणावा लागेल.
- जागतिकीकरणाच्या शक्तीमुळे सुरक्षा समस्या, दहशतवाद आणि उच्च गुन्हेगारी पातळी मोठ्या

प्रमाणात वाढली आहे. अनेक देश, ज्यांना त्यांच्या देशातील नवीन नागरिकांकडून धोका वाटतो, अशा धोक्यांवर मात करण्यासाठी उपायात्मक धोरणे स्वीकारावी लागतात. तसेच जगभरातील बहुतांश देशांना सुरक्षा उपक्रमांवर मोठ्या प्रमाणात पैसा खर्च करावा लागतो हे नाकारता येत नाही. त्यामुळे हा जागतिकीकरणाचा नकारात्मक परिणाम म्हणावा लागेल.

- जागतिकीकरणामुळे देशात गेल्या काही वर्षांत खासगी क्षेत्रातील अनेक संस्था वेगाने वाढल्या आहेत. ज्यांना अनेक खाजगी संस्थांमध्ये दिल्या जाणाऱ्या शिक्षणाच्या गुणवत्तेवर संशय आहे. विद्यापीठ संलग्नता संरचना केंद्रीय अभ्यासक्रम मानके लागू करते. यामुळे काही प्रमाणात अभ्यासक्रमाचे किमान मानक लागू करण्यात मदत झाली आहे. त्यामुळे हा जागतिकीकरणाचा सकारात्मक परिणाम म्हणावा लागेल.

उपरोक्त विश्लेषणावरून असे म्हणता येईल की, भारतातील उच्च शिक्षणावरील जागतिकीकरणाचा सकारात्मक आणि नकारात्मक परिणाम झाला आहे हे जे गृहीतक मांडले होते ते सत्यात उतरले आहे.

निष्कर्ष :

अलिकडच्या काही वर्षांत राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय संवादामध्ये जागतिकीकरण ही एक व्यापक कल्पना बनली असून तिचा वेगाने विस्तार होताना दिसून येतो. जागतिकीकरणाचा भारतीय उच्च शिक्षणावर अनेक भिन्न परिणाम पडल्याचे वरील शोधनिबंधाच्या माध्यमातून स्पष्ट झालेले आहे. सेवा निर्यात क्षेत्र म्हणून जगातील अनेक देश उच्च शिक्षणाची आर्थिक क्षमता ओळखू लागले आहेत. त्यामुळे सर्वोत्कृष्ट आणि

दुशार विद्यार्थ्यांमधील जागतिक स्पर्धाही आज मोठ्या प्रमाणात वाढली असल्याचे निदर्शनास येते; परंतु असे असले तरी शिक्षणाच्या सर्वच स्तरांवर शिक्षणाची गुणवत्ता आणि कामगिरीचे मूल्यमापन सुधारण्यासाठी जागतिक परस्परसंवाद अपेक्षित आहे. उच्च शिक्षणाचे जागतिकीकरण भारताला नवीन जागतिक वातावरणातील संधींचा लाभ घेण्यास मदत करू शकेल. जागतिकीकरणाचा शिक्षणावर होणारा परिणाम हा संपूर्ण जागतिक समुदायामध्ये चर्चेचा विषय झाला आहे. आता, भारतीय विद्यापीठे जागतिक बाजारपेठेसाठी खुली आहेत आणि त्यांना अधिक परदेशी विद्यार्थ्यांना आकर्षित करण्याची आशा आहे. ज्यामुळे भारतीय विद्यार्थ्यांना त्यांच्या विकासाला चालना देण्यासाठी देखील फायदा होईल. अर्थात, हे सर्व केवळ जागतिकीकरणामुळेच शक्य झाले आहे. थोडक्यात, आपल्याला असे म्हणावे लागेल की, भारतीय शिक्षणावर जागतिकीकरणाचा प्रभाव बहुआयामी आहे. याने एकीकडे भारतीय विद्यार्थ्यांसाठी अभूतपूर्व संधी खुल्या केल्या आहेत आणि दुसरीकडे, भारतातील शिक्षणाची प्रासंगिकता, गुणवत्ता आणि सर्वसमावेशकता सुनिश्चित करण्यासाठी अनुकूलतेचीही आवश्यकता दर्शवली आहे असे शेवटी म्हणावे लागेल.

संदर्भ सूची:

- ✦ <https://educationforallindia.com> > *impact-of-globalizati...Education for All in India*
- ✦ <https://en.wikipedia.org> > *wiki > Globalization*
- ✦ *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR) www.jetir.org 941*
- ✦ *shivaji vidyapith kolhapur, durshikshan kendra, m.a.part second,*
- ✦ *द नाइट अँड डी विट (१९९७)*
- ✦ <https://testbook.com> > ... > *Economy > Microec*
- ✦ *The Organization for Economic Co-operation and Development*
- ✦ <http://navjyot.net> > *wp-content > uploads > 2014/0*